

‘Niet weer Triëst’

Milou van Hout

Hij hoeft toch ‘niet weer over Triëst’ te praten, zegt Claudio Magris grappend maar welgemeend aan het begin van ons interview. Hij geeft me een exemplaar van *Trieste: un’identità di frontiera*, om te voorkomen dat hij ‘dat Triëst’ waar hij woont en waarover hij schrijft wederom zou moeten uitleggen. Magris publiceerde het boek samen met Angelo Ara in 1982. Inmiddels is het misschien wel het meest gelezen en invloedrijkste boek over de stad en haar veranderende identiteiten.¹

Triëst, zo betogen Ara en Magris, wordt gekenschetst door een zekere grensidentiteit. Deze *triestinità* draait om de culturele diversiteit en heterogeniteit van een bevolking die zich tussen verschillende culturen, talen, ideologieën, staten en geschiedenissen begeeft en besloten ligt in het stedelijke landschap van Triëst. Een *triestinità* die een reële en aanwezige maar tegelijkertijd ongrijpbare ervaring is. Een heterogeniteit die geleefd maar niet beschreven kan worden en die voortkomt uit een crisis van de moderniteit. Dat Triëst stond in zijn boek beschreven. Triëst, *triestinità* – beide vaak geduid door een vermeend ‘kosmopolitisme’ van culturele diversiteit en uitwisseling – zijn vooral ondefinieerbaar en gekenmerkt door een zekere vaagheid. Wat is de reden dat Triëst dan toch zo tot de verbeelding spreekt en tot mythische proporties is uitgegroeid? Wat is de reden dat ook Magris – getuige zijn eigen woorden – steeds maar weer wordt gevraagd om over zijn stad te vertellen? Welk Triëst staat hij voor, en hoe relateert Magris zelf tot de ‘mythe van Triëst’? Het antwoord is te vinden in een ontwarring van het stedelijke literaire landschap van deze grensstad. Een stedelijk landschap dat, zoals we zullen zien, zich ontvouwt als een *mental mindscape* aan de ene kant, maar tegelijkertijd concrete stedelijke vormen aanneemt.

Tot een microkosmos van Europa

Toen Claudio Magris in 2001 de Erasmusprijs won, was dat volgens de jury omdat deze schrijver bijzonder scherp weet te verwoorden hoe Europese en stedelijke diversiteit onze perceptie van identiteit beïnvloedt. ‘Het is ook juist in deze grensgebieden’, schrijft de jury, doelend op onder andere de grensregio rondom Triëst waarover Magris schrijft, ‘waar de vraag van de relatie tot Europa als een multiculturele samenleving op een pregnante manier gesteld zal worden’.² Bovendien, besloot de jury, ‘het essay overschrijdt grenzen’.³ De woorden van deze laudatio tonen de lokale problematiek van Triëst als een die de regio overstijgt en koppelt de stad aan specifieke waarden die Europa momenteel bezighouden. De jury doelt hiermee op vragen als tot hoe ver Europa kan reiken, terwijl het rekening houdt met regionale identiteiten en probeert uitsluiting en vernedering te voorkomen. Het is door deze thematiek dat Magris in het

¹ A. Ara & C. Magris, *Trieste. Un’identità di frontiera*, Torino, Einaudi, 1982.

² Stichting Praemium Erasmianum, *Culturele breuklijnen. Erasmusprijs 2001/Cultural fault lines. Erasmus Prize 2001. Claudio Magris, Adam Michnik*, Amsterdam, Stichting Praemium Erasmianum, 2001, p. 49.

³ *Ivi*, p. 10.

Nederlandse taalgebied bekendheid geniet onder wetenschappers en in het publiek debat, getuige zijn bekroning met de al eerder genoemde Erasmusprijs en eredoctoraten in Leuven en Utrecht. De gesprekken en debatten die rond deze gelegenheden met de Italiaanse schrijver werden georganiseerd, richtten zich inderdaad op mogelijkheden en uitdagingen voor een heterogene Europese samenleving van de toekomst.⁴ Ze bevestigen het beeld dat bestaat van de microkosmos Triëst die een meer algemene Europese cultuur- of identiteitscrisis zou weerspiegelen.

De grensidentiteit van Triëst ligt besloten in twee hardnekkige ‘mythen’ die het vermeende lot van de stad verbinden met dat van Europa. Geografe Luiza Bialasiewicz beschreef ze als de mythe van diversiteit en de mythe van een identiteit in crisis.⁵ Met de mythe van diversiteit doelt ze op de multiculturele bevolkingssamenstelling van Triëst die enerzijds ontstond vanuit de historische rol van de stad als havenstad en anderzijds vanuit de culturele grenspositie die Triëst innam tussen de Italiaanse en Slavische culturen. De ‘mythe’ rondom de diversiteit van Triëst is echter, zoals bijvoorbeeld geografe Analisa Colombino liet zien, eerder het bevoorrechte kosmopolitisme van een stedelijke elite van hoogopgeleiden en wetenschappers dan een alledaagse multiculturele ervaring.⁶ Diezelfde culturele diversiteit zorgde er tegelijkertijd voor dat Triëst werd ‘vormgegeven door enkele van de meest tragische individuele en collectieve drama’s van de twintigste eeuw en [...] tegenstellingen van de Europese moderniteit – van het ontstaan van nationalismen tot aan de crisis van het Europese subject’. Dit resulteert in de mythe van een identiteit in crisis, concludeert geograaf Claudio Minca.⁷ Triëst spreekt tot de verbeelding van een Europese samenleving die in crisis zou verkeren. De stad raakt aan historische en actuele, niet te beantwoorden, maar grote Europese vragen als: hoe doe je dat eigenlijk, ‘eenheid in verscheidenheid’? En hoe creëer je een legitieme overheid ‘voorbij de natiestaat’?

Toen Claudio Magris in oktober 2017 Amsterdam bezocht, vertelden verschillende collega’s me dat ze zich van het vorige bezoek van de schrijver aan Nederland zestien jaar eerder vooral een film herinnerden. Daarin waadde Magris langs de oevers van de Donau op zoek naar de geschiedenis van de regio. Na enig zoeken lukte het me de documentaire in kwestie op te diepen. Het ging om *Fra il Danubio e il mare. Il mondo di Claudio Magris*, waarin Magris inderdaad langs de ‘oevers’ van de geschiedenis van Triëst en haar omgeving liep terwijl hij Triësts grensidentiteit besprak.⁸ De Donau zelf was nergens te bekennen, de camera volgde Magris die zich bewoog tussen stad, zee en het karstplateau dat de stad omringt. De titelverwijzing naar de Donau functioneerde hier als verbinding van de geschiedenis van Triëst met die van een multicultureel en nostalgisch *Mittleuropa*.⁹ Gezien de herinnering van mijn collega’s,

⁴ C. Magris & H. Hendrix (ed.), *Claudio Magris, Literature, Law, and Europe. The First Romano Guarnieri Lecture in Italian Studies and a Debate with Frans Timmermans* (Vol. 5), Utrecht, Italianistica Ultraiectina. Igitur, 2009; N. Dupré, *Europa tussen utopie en onttovering. Claudio Magris in gesprek met Jean-Pierre Rondas (Klara)*, Brussel, 3 februari 2011.

⁵ L. Bialasiewicz, ‘Europe as/at the border: Trieste and the meaning of Europe’, in: *Social & Cultural Geography*, 10, 3 (2009), pp. 319-336.

⁶ A. Colombino, ‘Multiculturalism and time in Trieste: place-marketing images and residents’ perceptions of a multicultural city’, in: *Social & Cultural Geography*, 10, 3 (2009), pp. 279-297.

⁷ C. Minca, ‘“Trieste Nazione” and its geographies of absence’, in: *Social & Cultural Geography*, 10, 3 (2009), pp. 257-277: 257-258.

⁸ N. Grignaffini & F. Conversano, *Fra il Danubio e il Mare. Il Mondo di Claudio Magris*, Italia, MovieMovie, 2000, 46’.

⁹ De term *Mittleuropa* verwijst naar de nostalgie naar een vermeende centraal-Europese regio tijdens de Habsburgse tijd. Deze regio zou bestaan hebben uit een kosmopolitisch en multicultureel netwerk van steden en bevolkingsgroepen en functioneerde na de Eerste Wereldoorlog tot aan de dag van vandaag voornamelijk in de Oostenrijkse academia als een nostalgisch verlangen naar een pre-nationale

bleek het beeld van de Donau zeer krachtig, al dan niet versterkt door het grote succes dat Magris' *Danubio* was geweest in de jaren 1980 en 1990.¹⁰ Deze bijzondere cultuurgeschiedenis wordt vaak gelezen als een tijdloze reis door een Europa dat niet langer bestaat. Het beeld van de Donau verbindt hier de grensidentiteit van Triëst met een verloren gegaan *Mitteleuropa* en creëert zo een breder Europees thema. In de aansluiting bij de Europese thematiek ligt precies de kracht van 'het idee Triëst' besloten.

Het 'idee Triëst' won bovendien aan kracht tijdens en vanwege een periode van groeiende internationale aandacht voor deze stad en haar schrijvers. Deze aandacht was niet alleen artistiek-literair, maar had ook een commerciële exponent. Gedurende en in de jaren direct na de Koude Oorlog ontstond het 'product Triëst' als commerciële exploitatie van het literaire verleden van de stad. Literatuurwetenschapper Katia Pizzi laat in haar *A city in search of an author* onder andere zien hoe de ontwikkeling van commerciële uitgeverijen gedurende en na de Koude Oorlog geld kanaliseerde richting culturele investeringen en in het bijzonder de uitgeversindustrie – geld dat werd vrijgemaakt door de vele lokale banken, investerings- en verzekeringsmaatschappijen in Triëst.¹¹ Nationale en lokale uitgeverhuizen, zoals Garzanti, Italo Svevo edizioni, Rusconi en Mondadori, richtten zich op de marketings-verbeelding van 'literatuur van Triëst'. Ze boorden voor hun lokale literatuur een nieuwe nationale en internationale literaire markt aan. Vervolgens stimuleerden ze die door het promoten van literaire prijzen en het toepassen van een marketingstrategie waarin nieuwe publicaties werden gecontextualiseerd binnen een literair landschap van Triëst. In dit literaire landschap wordt Triëst gepresenteerd als een stad van schrijvers. Tegelijkertijd presenteerden de uitgeverijen Triëst als een stad die zich vormt naar haar literatuur en voornamelijk bestaat in de verbeelding van auteur en lezer, als een stedelijke omgeving die is vormgegeven in de fictie over de stad. 'De stad is haar literatuur', zo werd Triëst in de markt gezet.

De schrijvers in kwestie zelf, zo betoogt Pizzi, waren zich hier niet zozeer van bewust maar schreven wel, gestimuleerd door de uitgeverijen en nationale en internationale verkoopsuccessen, steeds vaker over de stad.¹² Het verklaart hoe Triëst zich heeft ontwikkeld tot de *città di carta* zoals we die vandaag de dag kennen: enerzijds als resultaat van een *self-fulfilling prophecy*, maar anderzijds als een literair-analytisch 'specialisme' rond het thema van de grensidentiteit.

'Città di carta': tussen grensliteratuur en de redding van het literair café

De Leuvense literatuurwetenschapper Natalie Dupré kenmerkt het werk van Magris als grensliteratuur. Ze verwijst hiermee niet alleen naar de zogenaamde grensidentiteit van Triëst waar Magris in *Trieste: identità di frontiera* al over reflecteerde, maar benadrukt ook het zelfreflectieve karakter van veel van Triësts auteurs in zoverre ze de grens van de moderne bestaansconditie onderzoeken. Dupré beschreef eerder in dit tijdschrift al hoe de verteller in Magris' *Danubio* zich tot een archeoloog van het leven

samenleving die er niet meer is. Magris legde in 1963 als een van de eersten de mythe van *Mitteleuropa* bloot in zijn proefschrift: C. Magris, *Il mito asburgico nella letteratura austriaca moderna*, Torino, Einaudi, 1982 [1963].

¹⁰ C. Magris, *Danubio. Un viaggio sentimentale dalle sorgenti del grande fumo fino al Mar Nero*, Milano, Garzanti, 1986; C. Magris, *Donau (Vertaling Anton Haakman)*, Amsterdam, Bert Bakker, 1991.

¹¹ K. Pizzi, *A city in search of an author. The literary identity of Trieste*, London & New York, Sheffield Academic Press, 2001, pp. 49-50.

¹² Pizzi noemt onder andere, maar niet alleen, de werken *Danubio* (1986) en *Un altro mare* (1991) van Magris, *Dentro de mi Trieste* (1991) van Fulvio Muiésan en *Per favore chiamatemi Von* (1976) van Manlio Cecovini als voorbeeld. Pizzi, *A city in search of an author*, cit., pp. 50-52.

ontpopt, die de grenzen van het 'ik' opzoekt en probeert te overstijgen.¹³ Een grens vraagt om afbakening maar dient er ook toe overschreden te worden. De essayistische, soms zelfs associatieve, vorm van schrijven waarmee Magris zijn werk opbouwt, biedt een schrijfstijl die het toelaat reflectief en persoonlijk te schrijven. Tegelijkertijd biedt hij ruimte om universele en lokale vraagstukken te bespreken als ware het journalistiek, kunst en wetenschap ineen. Literatuur en in het bijzonder het essay overschrijdt grenzen, zoals de jury van de Erasmusprijs al aangaf. De literatuur biedt Magris de mogelijkheid verschillende stedelijke werelden op te bouwen vanuit al die verschillende benaderingen, om zo complexe thema's rond de individuele en collectieve moderne bestaansconditie te onderzoeken.

Kenmerkend voor de literatuur van Triëst is de situering van de zoektocht naar het 'zelf' als kenmerk van *triestinità* binnen de afgebakende grenzen van een specifieke stedelijke ruimte. *Triestinità* is dan ook sterk verbonden aan specifieke plaatsen in de stad: aan bekende plekken zoals de *Porto Vecchio*, het oude beursgebouw en bovenal de literaire cafés; maar ook aan nieuwe (of uit de vergetelheid geraakte) plekken zoals de stadsstranden en de *osmize* – de lokale wijnen kaasboerderijen op het platteland die traditioneel acht dagen per jaar open waren en gerund werden door Sloveense families. Al deze plekken functioneren als *lieux de mémoire* voor de kosmopolitisch ervaren geschiedenis van Triëst als stad te midden van de wijde wereld. Het zijn vooral de literaire cafés van de stad die het Triëst van weleer verbeelden. De cafés naar Weens model hebben altijd als verzamelplaats van schrijvers en intellectuelen uit de stad gediend. Hier dronken schrijvers als Italo Svevo, Umberto Saba, Scipio Slataper en James Joyce hun koffie, schreven aan hun hoofdstukken en bediscussieerden er de politiek. Omgeven door Habsburgse nostalgie smeedden irredentisten er hun plannen en sloten lokale schrijvers zich af van de fascistische realiteit in de wereld buiten het café. Het autobiografische karakter van Triëstse literatuur internaliseerde deze cafés in de literatuur zelf. Hier situeerden diezelfde schrijvers zichzelf in hun zoektocht naar hun persoonlijke en collectieve bestaanscondities.

Zelfs diegene die Triëst nog nooit heeft bezocht kent Caffè San Marco, het café vernoemd naar de patroonheilige van Venetië. Het hoofdstuk dat Magris schreef over dit café in zijn mozaïek *Microcosmi* spreekt tot de verbeelding.¹⁴ Met een enorme verbeeldingskracht neemt de schrijver de lezer mee het café in. Gedurende mijn bezoeken aan Caffè San Marco keek ik vaak naar de cafébezoekers die aanschoven aan die ene bijzondere tafel. Italiaanse jongeren maakten selfies terwijl ze het café lieten reflecteren in de spiegel achter hen, Oostenrijkse toeristen lazen *Danubio*, nippend aan een *spritz* of *nero*. Daar op een dag onverwachts Claudio Magris aan zijn vaste tafel aantreffen was voor mij dan ook als ontwaken in een hoofdstuk uit een van de romans over Triëst. Het café fungeert als monument en symbool van de stad, als een plaats waar herinneringen zich vastleggen omdat er een gevoel van historische continuïteit heerst. Die historiciteit krijgt betekenis door de situering en duiding van het café als microkosmos van de stedelijke samenleving, vooral in periodes waarin een gevoel van (cultureel) verval ervaren wordt en een sentiment van nostalgie optreedt.

Vandaag de dag kunnen bezoekers die Triëst aandoen een literaire wandeling door de stad maken, waarbij ze selfies maken met de standbeelden van Triëstse schrijvers en een *capo in b* drinken in een van de literaire cafés langs de route, geleid door een *Trieste podcast* of een *Svevo Virtual Tour*. Het literaire stedelijke landschap van Triëst als marketingstrategie. Ook het toeristenbureau en het Museo Italo Svevo – die samen de podcasts en literaire wandelingen ontwikkelden – maken gebruik van het

¹³ N. Dupré, 'I confini del tempo: luoghi della memoria e della persuasione in *Danubio* di Claudio Magris', in: *Incontri. Rivista europea di studi italiani*, 23, 2 (2008), pp. 113-124.

¹⁴ C. Magris, *Microcosmi*, Milano, Garzanti, 1997.

literaire stedelijke erfgoed als herinneringsplaats. Het was Magris zelf die een belangrijke rol speelde in de modellering van Caffè San Marco tot herinneringsplek van *triestinità*. Jaren van malaise hadden het café tot een verlaten plek gemaakt. De consumpties waren onbetaalbaar, de bediening onbeschoft en Magris – die het café ondanks alles bleef visiteren – was ongevraagd tot publiek boegbeeld gemaakt. Het was de Triëstse schrijver die in 2013 in de *Corriere della Sera* opriep tot het redden van deze qua geschiedenis en atmosfeer unieke plek. De oproep, die niet lokaal bleef maar zelfs de pagina's van *The Guardian* haalde,¹⁵ was meer dan succesvol. Het café is anno 2018 in ere hersteld, met een prachtig interieur, een succesvolle boekhandel, een programma vol lezingen en een bloeiende bar die bezocht wordt door een divers publiek uit alle lagen van de bevolking van Triëst en uit alle hoeken van Europa. Een plek waar Magris zijn vaste tafel heeft behouden.

Triëst spreekt tot de verbeelding omdat haar historische stedelijke ervaring als grensstad tegemoet komt aan hedendaagse vraagstukken rondom diversiteit en identiteit in Europa. De grensconditie van Triëst weerspiegelt een stedelijke microkosmos, waarin het 'idee Triëst' als reflectie van de moderne menselijke bestaanscondities functioneert. Typerend voor de grensconditie van Triëst is dat ze tegelijkertijd mentale en vaste literaire vormen aanneemt. Literatuur biedt niet direct een oplossing, maar wel een mogelijkheid om de complexiteit van de urgente identiteits- en diversiteitsproblematiek in Europa onder woorden te brengen. 'Grensliteratuur', zo hebben we gezien, ontwikkelde zich in Triëst als uitgeverssucces en als literair specialisme. Ze manifesteert en verankert zich op specifieke plaatsen in het stedelijke landschap. Vooral in de vele literaire cafés zijn tastbare en verbeelde manifestaties van Triëst als literair landschap nauwelijks meer van elkaar te scheiden. Als geen ander weet Claudio Magris vorm te geven aan de verschillende stedelijke werelden waartoe deze stad tot de verbeelding spreekt. Zijn literatuur geeft woorden aan de universele zoektocht van het individu naar een verankering in diens omgeving, in een complexe, almaar veranderende en onzekere wereld. Op die manier is de schrijver in Triëst, en Claudio Magris misschien wel het meest van allen, heer en meester van het stedelijke literaire landschap.

Trefwoorden

Triëst, stedelijk literair landschap, regionale identiteit, grensliteratuur, Claudio Magris

Milou van Hout doet onderzoek naar de kosmopolitische ervaringen van stedelijke identiteit in Triëst en Rijeka. Ze is promovendus aan de Universiteit van Amsterdam bij de Amsterdam School for Regional and Transnational European Studies (ARTES). Eerder doceerde ze vakken in de Europese Studies, Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen en *Urban Studies* aan de Universiteit Utrecht en het Institute for Interdisciplinary Studies (IIS) in Amsterdam. Tijdens haar onderzoek ontmoette ze Claudio Magris in het Triëstse Caffè San Marco en sprak hem uitgebreid in Caffè Tommaseo, waardoor ze het gevoel kreeg in een hoofdstuk van *Microcosmi* beland te zijn.

¹⁵ L. Davies, 'Italian literati in campaign to save Trieste's historic Caffè San Marco', *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/world/2013/may/29/italian-trieste-caffe-san-marco> (29 mei 2013). Magris schreef deze oproep in zijn column voor de *Corriere della Sera* op 29 mei 2013.

Amsterdam School for Regional, Transnational and European Studies (ARTES)
Universiteit van Amsterdam
Kloveniersburgwal 48
1012 CX Amsterdam (Nederland)
m.p.vanhout@uva.nl

RIASSUNTO

‘Trieste, non di nuovo’

In questo contributo ci si chiede come Trieste sia potuta crescere in modo tale da diventare una città dal significato mitologico letterario. Dal punto di vista della persona e dello scrittore Claudio Magris, vengono indagati l’ambiente letterario urbano di Trieste e la sua manifestazione in un discorso europeo di diversità ed identità durante periodi di crisi. Si propone una lettura di tale ambiente urbano come se fosse un *mental mindscape* in cui Trieste rappresenti sia un microcosmo in un contesto europeo che un’indicazione di luoghi concreti all’interno dello stesso spazio urbano.